

OGÓLNA PANORAMA KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

Wschód (dokładniej Bliski Wschód) był nie tylko miejscem narodzin chrześcijaństwa (Palestyna), ale także regionem jego pierwszej ekspansji. Z Palestyny chrześcijaństwo rozszerzyło się na obszary Syrii, Mezopotamii, Azji Mniejszej, Afryki (zwłaszcza Afryki północno-wschodniej), a następnie na obszary Grecji, Rzymu, Afryki północnej. Na Wschodzie w ciągu pierwszych kilku wieków chrześcijaństwa wykształtowało się pięć głównych kręgów tradycji liturgicznej, nazywanych rytami¹. Są to tradycje:

- 1) aleksandryjska,
- 2) antiocheńska (zachodniosyryjska),
- 3) chaldejska (wschodniosyryjska),
- 4) bizantyjska (konstantynopolitańska),
- 5) ormiańska.

Do wyżej wymienionych tradycji (rytów) należą dziś wszystkie Kościoły wschodnie². (Wiele z tych rytów posiada swe odmiany narodowe lub regionalne, np. ryt bizantyjskorumuński).

Ponieważ w ciągu dziejów dochodziło w łonie Kościołów wschodnich do sporów doktrynalnych i podziałów (nestorianizm, monofizytyzm itp.), niektóre ryty zachowały się w określonych Kościołach wyznaniowych, stając się jak gdyby ich własnością (np. ryt antiocheński związany został z przedchalcedońskim Syryjskim Kościołem Ortodoksyjnym).

Proces ponownego nawiązywania jedności z Rzymem (poczynając od wieku XV) zaowocował w ramach poszczególnych tradycji liturgicznych (rytów) powstaniem Kościołów unickich (katolickich). Znaczy to, że dziś niemal każdy ryt (z wyjątkiem maro-

¹ Terminu „ryt” używamy zgodnie z Kodeksem Kościołów wschodnich (=KKKW; ogłoszonym przez Jana Pawła II dnia 18 X 1990), to znaczy na określenie „dziedzictwa liturgicznego, teologicznego i prawnego” poszczególnych Kościołów. KKKW preferuje nawet mówienie o tradycjach (w dawnym znaczeniu „rytów podstawowych”). Nie używa się zaś obecnie terminu „ryt” na określenie Kościoła partykularnego (jak to miało miejsce w przeszłości). Zob. KKKW, kan. 28, § 1 i § 2.

² Określenie „Kościoły wschodnie” nosi charakter raczej historyczny niż geograficzny. Kościoły te miały swój początek we wschodniej części Cesarstwa Rzymskiego. Z czasem wszakże, zwłaszcza w wyniku nowożytnych migracji, wierni tych Kościołów znaleźli się także w innych regionach świata.

nickiego, jako odmiany rytu antiocheńskiego) jest praktykowany zarówno przez Kościoły wschodnie narodowe (asyryjski, przedchalcedońskie, bizantyjskie) jak i przez Kościoły unickie.

Kościoły wschodnie dzielą się na cztery odrębne grupy:

1. Kościół asyryjski

Był on pierwszym Kościołem, który oddzielił się od starożytnej ekumeny chrześcijańskiej, nie przyjmując uchwał soboru powszechnego w Efezie w r. 431. W przeszłości nazywano go Kościołem „nestoriańskim”. Kościół asyryjski praktykuje ryt chalcedajski czyli wschodniosyryjski.

2. Kościoły przedchalcedońskie

Oddzielną grupę w ramach Kościołów tradycji wschodniej stanowią Kościoły przedchalcedońskie (a więc te, które nie przyjęły uchwał soboru powszechnego w Chalcedonie w r. 451). Nazywano je niegdyś — niezupełnie słusznie — „monofizyckimi”. Dziś określa się je też mianem Starożytnych Kościołów Wschodnich (niekiedy funkcjonuje również nazwa: Orientalne Kościoły Ortodoksyjne lub Kościoły Orientalne). Są to Kościoły niebizantyjskie; praktykują one ryt aleksandryjski, antiocheński, ormiański — w zależności od regionu i kultury. Kościoły przedchalcedońskie określają się same jako Kościoły ortodoksyjne (istnieje też nazwa „staroprawosławne”). W literaturze angielskojęzycznej funkcjonuje nazwa *Oriental Orthodox* (w odróżnieniu od *Eastern Orthodox* na określenie prawosławia bizantyjskiego).

3. Kościoły prawosławne

Najliczniejszą grupę wśród Kościołów wschodnich stanowią Kościoły prawosławne, praktykujące ryt bizantyjski. Jedność między Kościołem bizantyjskim a Kościołem zachodnim została zerwana w roku 1054. Wspólne obu Kościołom pozostało dziedzictwo pierwszych siedmiu soborów powszechnych.

4. Katolickie Kościoły Wschodnie

Kościoły wschodnie zjednoczone z Rzymem, czyli Katolickie Kościoły Wschodnie, wywodzą się z unii z Rzymem poszczególnych Kościołów wschodnich różnych tradycji, co sprawiło, że Kościoły te praktykują wszystkie pięć rytów liturgicznych. (Tak

więc nazwa „Kościoły unickie” nie odnosi się bynajmniej tylko do Kościołów tradycji bizantyjskiej).

Przynależność rytualną i doktrynalną poszczególnych Kościołów wschodnich ilustrują poniższe tabele³.

I. RYT CHALDEJSKI (wschodniosyryjski)

doktryna

przedefeska
(nestorianie)

katolicka
[unici]

Kościół Asyryjski <i>Assyrian Church of East</i>	Chaldejski Kościół Katolicki [Kościół chaldejsko-katolicki] <i>Chaldean Catholic Church</i>
Diecezja Kościoła Asyryjskiego na Malabarze	Syro-Malabarski Kościół Katolicki [Katolicki Kościół malabarski] <i>Syro-Malabar Catholic Church</i>

II. RYT ANTIOCHEŃSKI (zachodniosyryjski)

doktryna

przedchalcedońska
(monofizyci)
[jakobici]

katolicka
[unici]

Syryjski Kościół Ortodoksyjny [Kościół syryjsko-jakobicki] <i>Syrian Orthodox Church</i>	Syryjski Kościół Katolicki [Kościół syryjsko-katolicki] <i>Syrian Catholic Church</i>
Syro-Malankarski Kościół Ortodoksyjny <i>Malankara Othodox Syrian Church</i>	Syro-Malankarski Kościół Katolicki [Katolicki Kościół malankarski] <i>Syro-Malankara Catholic Church</i>
	Kościół maronicki <i>Maronite Catholic Church</i> <i>L'Eglise maronite</i>

³ Kolejność przedstawienia rytów podporządkowana została chronologii wyodrębnienia się poszczególnych Kościołów ze starochrześcijańskiej ekuмены.

III. RYT ALEKSANDRYJSKI

doktryna

przedchalcedońska
(monofizyci)

katolicka
[unici]

Koptyjski Kościół Ortodoksyjny <i>Coptic Orthodox Church</i>	Koptyjski Kościół Katolicki [Kościół koptyjsko-katolicki] <i>Coptic Catholic Church</i>
Etiopski Kościół Ortodoksyjny <i>Ethiopian Orthodox Church</i>	Etiopski Kościół Katolicki [Kościół etiopsko-katolicki] <i>Ethiopian Catholic Church</i>

IV. RYT ORMIAŃSKI

doktryna

przedchalcedońska
(monofizyci)

katolicka
[unici]

Ormiański Kościół Apostolski [Kościół ormiański (gregoriański)] <i>Armenian Apostolic Church</i> <i>L'Eglise arménienne</i>	Ormiański Kościół Katolicki [Kościół ormiańsko-katolicki] <i>Armenian Catholic Church</i>

V. RYT BIZANTYJSKI

doktryna

prawosławna

katolicka
[unici]

Kościoły prawosławne	Kościoły katolickie rytu bizan.
Kościoły autokefaliczne: Patriarchat Ekumeniczny (Konstantynopol) Patriarchat Aleksandrii Patriarchat Antiochii Patriarchat Jerozolimy Gruziński Kościół Prawosławny Rosyjski Kościół Prawosławny Serbski Kościół Prawosławny Rumuński Kościół Prawosławny Bułgarski Kościół Prawosławny Prawosławny Kościół Grecji Prawosławny Kościół Cypru Polski Autekefal. Kościół Prawosł. Albański Kościół Prawosławny K-ł Praw. w Czechach i Słowacji [Dekanat praw. na Węgrzech] Kościół Praw. w Ameryce (<i>Orthodox Church of America</i>)	Katolicki Kościół Melchicki (patriarchat) <i>Melkite Catholic Church</i> <i>L'Eglise Grecque-Melkite</i> <i>Catholique</i> Katolicka diaspora rosyjska Diecezja w Kriżewcach dla grekokat. w Chorwacji, Serbii i Bośni Rumuński Kościół grekokatolicki Egzarchat dla katolików rytu biz. Egzarchat dla katolików greckich rytu bizantyjskiego Diec. bizant.-ukraińska (Przemyśl) K-ł Grekokat. w Czechach i Słowacji Kościół grekokat. na Węgrzech Diecezje bizantyjskie dla kat. Melchitów i Słowaków
Kościoły autonomiczne: Ukraiński Kościół Prawosławny (UPC — jurysdykcja Moskwy) Białoruski Kościół Prawosławny (BPC — jurysdykcja Moskwy) Prawosławny K-ł na Górze Synaj Fiński Kościół Prawosławny Kościół Prawosławny w Japonii Kościół Prawosławny w Chinach (w podziemiu)	Ukraiński Kościół Grekokatolicki (UHKC) Parafie unickie na Białorusi

V. RYT BIZANTYJSKI (dokończenie)

doktryna

prawosławna

katolicka
[unici]

Kościoły prawosławne	Kościoły katolickie rytu bizant.
Prawosławna diaspora w jurysdykcji Konstantynopola: Karpato-Ruski Kościół Prawosł. (w USA) Ukraiński K-ł Prawosł. w Ameryce Archidiecezja (Rosyjska) w Europie Zach. Rada Białoruskich parafii w Ameryce Płn. Kościoły o niejasnym (nieuregulowanym) statusie kanonicznym: Rosyjski Kościół Prawosławny za granicą (Zarubieźnaia Cerkwa) Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny (UAPC; Ukraina i diaspora) Ukraiński Kościół Prawosławny — „Patriarchat Kijowski” (UPC-KP) Macedoński Kościół Prawosławny Białoruski Kościół Prawosławny (w diasporze) Grecki Kościół Prawosławny starego stylu (kalendarza) Staroobrzędowcy (Rosja i diaspora)	Metropolia dla Rusinów grekokat. w Pittsburgh (PA, USA) zob. wyżej: Ukraiński K-ł Grekokat. Unici Białoruscy w diasporze Katolicy macedońscy rytu bizant. w Macedonii zob. wyżej: Unici Białoruscy w diasporze

Opracował:

Jan Sergiusz Gajek MIC
Instytut Ekumeniczny KUL